

Bán D. András: Illúziók és csalódások
Nagy-Britannia és Magyarország 1938–1941
Osiris Kiadó, Budapest, 1998, 195 l.

„... az angolnak nincs hátsó gondolata, nem használja ki a barátot s nem fúrja meg az ellenséget, nincs szava a kárörömrre, nagyképszerűsre, pumpolásra; szolgálatkész, jóhiszemű, gavallér. De nincs ember, aki megértse. Vízhatlan a szárazföldi észjárásnak.” Cs. Szabó László 1937-ben megjelent, Doveri átkelés. Nyugat-európai helyzetkép című munkájának találó és szellemes szavait választotta Bán D. András könyve mottójául. A szerző a Közép Európa Intézet munkatársa és a fiatalabb történész generáció jeles képviselőjeként immár második önálló kötetét jelentette meg az Osiris Kiadó. Az Illúziók és csalódások Nagy-Britannia és Magyarország 1938 és 1941 közötti kapcsolatait tárgyalja, a szerző szándéka szerint a szokványostól eltérő diplomáciatörténeti megközelítésben. A könyv valóban élvezetes stílusban íródott, lényeges kérdéseket vet fel és üdítően hat a régebbi diplomáciatörténeti munkák után. Bán már bevezetőjében azt ígéri olvasóinak, hogy a mikéntre, a hogyanra és a miértre keresi a választ. A szerző ebben a tekintetben valóban következetes, a három nagyobb és azon belül tizenegy kisebb fejezetre tagolódó mű a diplomáciai és nemzetközi kapcsolatokat valóban ebbe a keretbe ágyazva vizsgálja. Miként gondolkodtak egymásról angolok és magyarok? Milyen tényezők alakították az államközi kapcsolatokat? Hogyan és miért gondolkodtak így vagy úgy, milyen alternatívák léteztek?

Már az első oldalakon pontos és hasznos definíciókat kapunk arról, hogy a diplomáciai (államközi) és a nemzetközi kapcsolatok lényegesen eltérnek egymástól (Bán: 13–15. o.). Míg az előbbi a 15. századi Itáliában kezdődött és leginkább a kormányok kapcsolatainak a történetét fedi (melynek fő színtere a külpolitika), az utóbbi ennél sokrétűbb és a

20. század elejétől főként az egyes nemzeteknek a többitől alkotott képét tükrözi (a kulturális, kereskedelmi és egyéni kapcsolatokban, valamint a kivándorlás, sport, sajtó, tudományos élet, irodalom csatornáin keresztül). Bán az első nagyobb fejezetben a középkori előzményektől kezdi a brit–magyar diplomáciai kapcsolatok tárgyalását, kronológiai sorrendet követ és leginkább az 1938–41 közötti időszakra összpontosít. Véleménye szerint ugyanis ez a három esztendő a legfontosabb a két ország viszonyrendszerében, leginkább azért, mert Magyarország szempontjából sorsdöntő események játszódtak le (I. és II. bécsi döntés, hadbalépés Jugoszlávia, majd a Szovjetunió ellen, brit és amerikai hadüzenetek). Nagy-Britannia számára pedig Magyarország ekkor kissé felértékelődött, a szerző szerint annyiban bizonyosan, hogy London 1941. április 7-ig (a brit–magyar diplomáciai kapcsolatok megszakításáig) valójában semlegesként kezelte hazánkat. A háromhatalmi egyezményhez való magyar csatlakozás (1940. november 20.) Bán szerint ebben a folyamatban fordulóponthoz volt, mert ettől kezdve a brit külpolitika tényként fogadta el, hogy Magyarország szilárd tagja a német vezetésű blokknak, noha a brit hadüzenet csak hónapok múlva következett be (1941. december 7.). A szerző szerint „...Nagyreszt Churchill Magyarország iránti jóindulatán múlt, hogy Nagy-Britannia még hónapokig nem üzent hadat, noha nemcsak külügyminisztere Eden, hanem Sztálin is sürgette e lépés megtételére. (Bán: 134. o.)

Fontos és új megállapítása a munkának, hogy egészen 1940 őszéig mértékadó brit politikai körökben alapvetően elismerték a magyar revíziós igények jogosságát, de a magyar–szlovák és a magyar–román ellenté-

tek feloldását mindenképpen békés úton képtelték. Magyarország brit megítélése 1940 októberétől folyamatosan romlott, főként azért, mert német műszaki csapatokat engedünk át Románia felé és ebből Londonban azt a következtetést vonták le, hogy az ország egyre kevésbé tud ellenállni a német nyomásnak és Teleki nem lesz képes hosszú távon fenntartani a nyugatbarát politikai irányt. Bán szerint a jugoszláv–magyar örökbarátsági szerződést (1940. december 12.) London inkább az egyre jobban német befolyás alá kerülő magyar külpolitika elkeseredett kitérési kísérletének, mintsem a háromhatalmi szerződés magyar közreműködéssel Jugoszlávia felé történő kibővítésének tartotta. A szerző meggyőzően cáfolja, hogy Teleki Barcza György akkori londoni magyar követ 1941. április 2-i távirata nyomán lett volna öngyilkos, noha elismeri, hogy London álláspontja nagy szerepet játszott a miniszterelnök tetteiben. Megtudjuk azonban, hogy Telekit nem érte váratlanul az angolok reagálása, jól ismerte őket, tettere pedig felkészült. Jelképesnek tekinthető az, hogy épp Teleki temetése napján szakította meg London Budapesttel a diplomáciai kapcsolatokat.

Az Illúziók és csalódások című mű leszámol néhány tévképpzettel, szerzője kritikus szemléletű. Megtudjuk, hogy Churchill nem tett olyan kijelentést, hogy Teleki halála miatt Magyarországnak lesz egy helye a leendő béketárgyalásokon. Egy ilyen kijelentés komoly brit elkötelezettséget jelentett volna, melynek egyetlen, mérvadó forrásban sincs nyoma. Bán saját anyagaival szemben is igen kritikus, joggal említi, hogy noha Barcza György emlékiratai jelentik az egyik legfontosabb forrást, a volt londoni követ azonban sokszor volt közlésciben pontatlan és szerepét túlértékelte. Barcza például 1939-es találkoztóját Churchillel 1940 május utána teszi és azt állítja, hogy Churchill rajta keresztül a magyarokat kérte volna fel közvetíteni a németek felé (!).

Néhány apró kritikai észrevétel részünkről is lehet Bán András munkájával kapcsolatban, noha ezek semmilyen sem kisebbítik a

könyv hiánypótló szerepét és a szerző szakmai teljesítményét. Bán szerint nem lehet egyértelműen azt állítani, hogy Lord Halifax külügyminiszter 1940. decemberi leváltása és Anthony Eden kinevezése Churchill műve lett volna (Bán: 139. o.). Magyar vonatkozásban a dolognak az a jelentősége, hogy Eden kifejezetten ellenszenvezett a magyarokkal, míg Halifax egyfajta mértéktartó rokonszenvet képviselt. Véleményünk szerint a külügyminiszter leváltása egyértelműen Churchill műve volt, aki ezzel a lépéssel egy „potenciális Petain-t” és az utolsó komoly pozícióban lévő Chamberlain-párti politikust szorította háttérbe (Erre ld.: John Charmley: Churchill; The End of Glory – Political Biography, a John Curtis Book, London, 1993., 439. o.). A másik észrevétel csupán kiegészítés jellegű. Az első fejezet második részében, ahol a szerző a brit–magyar diplomáciai kapcsolatok 1920–1938 közötti időszakát tárgyalja, szükséges lett volna az Oxfordi Magyar Liga tevékenységének rövid bemutatása (ld. Debreceni Szemle 1994/3.), noha a szervezet tevékenysége leginkább a nemzetközi kapcsolatok körébe sorolható.

Különösen értékes és érdekfeszítő fejezete a könyvnek Imrédy Béla, Teleki Pál és Bárdossy László bemutatása a brit források tükrében. A három miniszterelnök elsősorban külpolitikai irányú politikai pályaképének felvázolása során a szerző arra a fontos megállapításra jut, hogy Magyarországon „...éles törésvonal húzódott a magyar–brit diplomáciai viszony mélyén — sőt afölött is — a politikai elit "németbarát" és "angolbarát" irányzatai között.” (Bán: 156. o.) A szerző alapossága leginkább a II. fejezetben érhető tetten, ahol a nemzetközi kapcsolatok áttekintése során kimerítő elemzéseket olvashatunk a brit közvélemény szerkezetéről, az angol–magyar gazdasági és szellemi kapcsolatokról, a magyar emigránsokról, s mindezeket Bán élvezetes, olvasmányos stílusban teszi közzé. A szerző a könyv megírása során hazai, brit és amerikai levéltári anyagokra (Public Record Office, London, Hoover Institution Archives, California, MOL, Bu-

dapest) nyolc kiadott dokumentum kötetre, 67 önálló kötetre és számtalan tanulmányra, személyes közlésre támaszkodott. Az imponáló mennyiségű és minőségű iratanyagban Bán D. András magabiztosan és következetesen tudott eligazodni. A kötet mindazoknak

ajánlható, akik olvasás közben nem szeretnek unatkozni és mélyebben érdeklődnek a külpolitika, ezen belül is a brit–magyar kapcsolatok iránt.

Barta Róbert

A magyar folklór. Szerk.: Voigt Vilmos Osiris Tankönyvek. Budapest, 1998, 652 l.

A magyar néprajztudománynak négy-öt olyan nemzetközileg is számon tartott, reprezentáns összefoglalását ismerjük, amelyek mindannyiunk számára igazolják, hogy a komplex magyar néprajztudomány mindig magas színvonalú, a korszerű tudományosság célkitűzéseivel, módszereivel azonosuló, minden új előtt nyitott tudomány volt. Ezeket a munkákat annak ellenére, hogy összefoglalások, egyfajta szintézisek és többségükben szerkesztmények; legalább részeikben egyéni, önálló munkáknak is vehetjük. Ilyen összefoglalásoknak tartjuk a négykötetes *A magyarság néprajzát* (1933–1937), az ötkötetes *Magyar Néprajzi Lexikont* (1977–1982), a nyolckötetes *Magyar Néprajzot* (1990–), az *Ortutay Gyula – Balassa Iván-féle Magyar néprajzot* (1979), *Kósa László A magyar néprajz tudománytörténetét* (1989). Most ezek mellé az alkotások mellé felsorakozik a *Voigt Vilmos* egyetemi tanár, az ELTE Folklór Tanszéke vezetője egyetemi tankönyvnek jelzett hatalmas összeállítása: *A magyar folklór* (1998) is.

A könyvnek két feltűnő sajátága is van. Az első az, hogy *tankönyvnek készült*, a másik pedig az, hogy az eddig a néprajztudomány szerves részének tartott folklór itt, olyan önálló tudományágként jelenik meg, amelyet ugyan egyforma laza kötelékek fűznek mind a néprajztudomány, mind az irodalomtudomány mellett a társadalomtudományhoz–történettudományhoz is. Beletudva ebbe a strukturálódásba azt is, hogy a folklór fo-

galma és illetékességi területe a legutóbbi húsz-harminc esztendő alatt erőteljesen bővült. Míg száz évvel ezelőtt a folklór fogalma nagyjából megegyezett a népköltészet fogalmával és elsősorban olyan irodalmi-, irodalomtörténeti tudományágat értettek rajta, amely mondandóját műfajilag tagolva adja elő (népdal, népmese, népballada, népmonda, az úgynevezett „kis- vagy kisebb műfajok” stb.). Mára már nemcsak a népzene és a néptánc idetartozásával bővült a folklór fogalma és működési tere, hanem a szokás- és hiedelemvilág oly változatos területein túl a népi vallásosság és a folklórizmus kérdéskörével is. Az ily módon bővült folklórt fogalmi meghatározása és a legkülönbözőbb formákban és eszközökkel való kutatása teljesen önálló tudományággá formálták, és ennek során új elnevezést is kapott: *folklorisztika*. Nem lehet kétséges, hogy a folklorisztika ugyanúgy interdiszciplináris tudományág, mint maga a néprajztudomány, azzal a különbséggel, hogy a folklorisztikában inkább érvényesülnek a nyelvtudományok, az irodalomtudományok, a művészettörténeti, művészetelméleti, stb. tudományágak, mint az etnográfiaiban.

Mindezt Voigt Vilmos rövid, de széles kitekintésű, egyszerre történeti (irodalomtörténeti), társadalomtudományi (társadalomtörténeti) szemléletű bevezető tanulmánya (Bevezetés, 7–13.); illetve *Katona Imre (A folklór és a folklorisztika általános problémái, 15–37.)* és *Voigt Vilmos – Ortutay Gyula*